

Streszczenie

Związek Śląskich Kobiet Wiejskich / *Verein Schlesischer Landfrauen* animatorem kultury na Górnym Śląsku

Słowa kluczowe: Związek Śląskich Kobiet Wiejskich, mniejszość niemiecka, aktywność kobiet na obszarach wiejskich, dziedzictwo kulturowe, uczestnictwo w kulturze, Górny Śląsk, Śląsk Opolski

Związek Śląskich Kobiet Wiejskich / *Verein Schlesischer Landfrauen* (dalej: ZŚKW) jako mniejszościowa organizacja kobieca został założony 18 marca 1994 roku w Wierzchu (gm. Głogówek) z inicjatywy Ursuli Trinczek, obecnie zrzesza około tysiąca członkiń z Górnego Śląska. Ważną formą jego działalności jest organizowanie życia kulturalnego mniejszości niemieckiej, a szczególnie Ślązaczek mieszkających na wsi. Omówienie kulturotwórczej aktywności kobiet w ramach ZŚKW w regionie i poza nim, a także kondycji tej organizacji traktuję jako główny cel podjętych badań teoretycznych i empirycznych z zakresu nauk o kulturze i religii.

Aby zrealizować założenia badawcze i udzielić odpowiedzi na pytania szczegółowe, konieczne było wieloaspektowe poznanie funkcjonowania Związku Śląskich Kobiet Wiejskich, dlatego w latach 2014-2020 pogłębione badania empiryczne przeprowadziłam na całym obszarze działania tej organizacji. Skoncentrowałam swe eksploracje na Górnym Śląsku, a dokładniej w centralno-wschodniej jego części (dziś należącej do województwa opolskiego), która jednocześnie stanowi miejsce zamieszkania ludności rodzimej deklarującej się jako Niemcy. Badania terenowe przeprowadziłam w czternastu miejscowościach woj. opolskiego oraz dwóch woj. śląskiego, których struktury etniczne od czasów II wojny światowej w większości przypadków pozostały niezmiennione.

Pierwszy rozdział pracy, zatytułowany „Mniejszość niemiecka w Polsce (uwagi wprowadzające) oraz metodologia badań”, dotyczy prezentacji na ogólnym tle

społeczno-historycznym i politycznym funkcjonowania w Polsce, a głównie na Śląsku Opolskim, mniejszości niemieckiej oraz zróżnicowanych celów oraz form uczestnictwa w kulturze ZSKW. Zagadnienie funkcjonowania tej organizacji kobiecej jest kwestią złożoną, związaną z aktualną działalnością Niemców i Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim (TSKN). Badania rozpoczęłam od kwerend: archiwalnej i bibliotecznej. Następnie przeprowadziłam pilotażowe rozpoznanie badanej organizacji oraz systematycznie dokonywałam analizy źródeł zastanych i wywołanych (m.in. własne materiały zgromadzone w formie dokumentacji fotograficznej). Główną techniką jakościową zastosowaną w trakcie eksploracji terenowych były wywiady (swobodne, kierowane, autobiograficzne, przeprowadzane indywidualnie lub grupowo z osobami w różnym wieku). Ponadto wykorzystałam obserwację uczestniczącą (jawną i ukrytą) oraz elementy metody porównawczej, także metody biograficznej. Źródłem poznania były również badania autokreacji członkiń organizacji na stronie internetowej www.kobietysilesia.pl w ramach etnografii wirtualnej.

Zainteresowałam się genezą, strukturą organizacyjną i celami działalności Związku Śląskich Kobiet Wiejskich / *Verein Schlesischer Landfrauen*. W centrum mojej uwagi znalazły się takie zagadnienia, jak: przyczyny powstania tej mniejszościowej organizacji kobiecej, obecny zasięg jej wpływów, jej liczebność, formy aktywności członkiń. Skoncentrowałam się na analizie wartości ideowych tego związku, zróżnicowanych działań kulturotwórczych oraz roli ZSKW w zakresie animacji kulturalnej na Górnym Śląsku. Podjęłam także próbę oceny tego typu aktywności społeczno-kulturalnej z perspektywy organizatorek – członkiń i liderek związku, uczestników przedsięwzięć, władz mniejszości niemieckiej, przedstawicieli administracji państwowej i samorządowej województwa opolskiego.

W kolejnym rozdziale poddałam analizie różnorodne sposoby promowania śląskiego dziedzictwa kulinarnego oraz zróżnicowane formy świętowania (zwyczaje i obrzędy doroczne, uroczystości jubileuszowe, kiermasze, festyny) oraz te wszystkie zjawiska, które można postrzegać jako „tradycje wynalezione”, a realizowane w ramach Związku Śląskich Kobiet Wiejskich w formie ludycznych inicjatyw kulturotwórczych, integrujących społeczności lokalne takie, jak: widowisko *Strzoda (Środa) Żurowa*, Wystawa Stołów Wielkanocnych, Kiermasz Jesiennych Smaków Domowych i *Bania Fest*. Wówczas popularyzowane są codzienne, postne i świąteczne regionalne tradycje żywieniowe. Eksponuję tu preferencje żywieniowe typowe dla badanego środowiska,

uznając je za nośnik aksjologii grupy, element kształtujący tożsamość i modelujący samoświadomość.

Na oddzielną uwagę zasługuje aktywność członkiń ZSKW skupiona wokół rewitalizacji stroju opolskiego, który to strój postrzegam jako złożony tekst kultury, wymagający oglądu zarówno w ujęciu diachronicznym, jak i synchronicznym. Uwzględniam tu genezę zainteresowań damskim strojem regionalnym wśród członkiń ZSKW oraz nawiązania do górnośląskich oraz bawarskich strojów ludowych we współczesnych stylizacjach – kostiumach. Wnioski, wynikające z analizy zróżnicowanych sposobów rekonstrukcji „kanonicznego modelu” stroju opolskiego w kontekście złożonej identyfikacji etnicznej i narodowej, wskazują na ahistoryczność kreacji, powierzchowne wzorowanie się na dawnym świątecznym stroju regionalnym i dowolność stylizacji (np. inne tkaniny, zastosowanie haftu maszynowego, uproszczenie lub zmiana kroju, niedostosowanie stroju do wieku jego użytkowniczek). Uznając współczesny kostium członkiń ZSKW za element ich autokreacji, trzeba wskazać na zjawisko rekonstrukcji tradycyjnego stroju ludowego w badanym regionie oraz na dominację funkcji ludycznej i estetycznej. Kostium ten staje się marką kulturową, eksponowaną etnowizytówką „śląskości”, etnogadżetem, rekwizytem służącym do świadomej „gry w dziedzictwo”.

Bardzo interesujące są formy działalności kobiet, które można uznać za sentymentalno-nostalgiczny „zwrot ku przeszłości”. W ten sposób postrzegam zainicjowanie działalności Izby Tradycji w Walcach (*alte Stuby*), czyli utworzenie przestrzeni pamięci zbiorowej, eksponującej poczucie odrębności kulturowo-etnicznej członkiń zrzeszonych w ZSKW. Przedsięwzięcia kulturalne realizowane w kołach lokalnych, takie jak: *szkubki*, *babski comber* oraz stawiane drzewka majowego, zwanego lokalnie *maibaumem*, których celem jest kultywowanie rodzimego dziedzictwa kulturowego. Współczesne inicjatywy kulturotwórcze, mimo iż odnoszą się do tradycji śląskich, polskich lub niemieckich, jedynie powierzchownie czerpią z zasobów etnicznych i narodowych dziedzictwa kulturowego. Z racji poczynionych obecnie rozmaitych modyfikacji można zaliczyć je do widowisk, performansów, złożonych jedynie z wybranych „okruchów przeszłości”.

Istotnym aspektem działalności ZSKW jest także wymiana doświadczeń z partnerską organizacją z Niemiec – *Deutscher Landfrauen Verband*. Czytelne wydaje się tu zjawisko fascynacji niemieckością i naśladownictwa celów.

Opracowane biogramy liderek związku, kobiet-pasjonatek, depozytariuszek dziedzictwa kulturowego, animatorek kultury śląskiej i niemieckiej dowodzą, że kobiety w badanym środowisku imponują swą aktywnością, realizując się jako lokalne animatorki kultury, pracy społecznej i działań charytatywnych. Są kreatywne i przedsiębiorcze, umiejętnie łączą pracę na rzecz lokalnej społeczności z prowadzeniem domu i życiem rodzinnym. Potrafią po prostu dokonać wyboru, kiedy opowiedzieć się za tradycją, a kiedy podążać za nowoczesnością.

Skoncentrowałam się również na działaniach podejmowanych przez liderki ZSKW w kontekście współczesnych projektów społecznych realizowanych na wsi (rozdział siódmy) w ramach działalności Koła Gospodyń Wiejskich oraz programu „Odnowa Wsi Opolskiej”, mającego na celu rewitalizację obszarów wiejskich i aktywizację lokalnych wspólnot. Mimo że na badanym obszarze funkcjonuje Koło Gospodyń Wiejskich, rodzime mieszkanki regionu wybierają alternatywną – ZSKW, aby wyraźnie zaakcentować swoją tożsamość etniczną i narodową.

Przeprowadzenie badań teoretycznych i empirycznych umożliwiło analizę i interpretację zróżnicowanych działań kulturotwórczych podejmowanych przez kobiety w ramach ZSKW, pozwoliło mi na zrealizowanie założonych celów oraz sformułowanie wniosków końcowych, tzn. określenie znaczenia tej organizacji na Górnym Śląsku. Można oceniać, że kobiety zrzeszone w Związku Śląskich Kobiet Wiejskich są animatorkami wielu rozmaitych inicjatyw społeczno-kulturalnych w środowisku wiejskim, przybierających formę celebrowania i umacniania wspólnoty, adresowanych nie tylko do mniejszości niemieckiej, ale całych społeczności lokalnych. W związku tym skupiają się „jak w soczewce” współczesne problemy, dylematy, wybory tożsamościowe typowe dla osób żyjących w przestrzeni geograficznego, historycznego, politycznego, kulturowego oraz świadomościowego pogranicza. W obrębie ZSKW ujawniają się niejednorodne identyfikacje tożsamościowe członkiń. Kobiety, mimo przynależności do organizacji działającej pod egidą mniejszości niemieckiej, często identyfikują się nie tylko z Niemcami, wybierając niektóre niemieckie elementy kulturowe, ale też wyróżniają się równie silną potrzebą manifestowania identyfikacji etnicznej – śląskiej. Kobiety zrzeszone w ZSKW posiadają bowiem silnie ugruntowaną świadomość śląskich tradycji kulinarnych i ich przemian. Tradycje żywieniowe spełniają ważną więc rolę w podtrzymywaniu i rozwijaniu świadomości etnicznej nie tylko Ślązaków, ale również narodowej tożsamości – tutejszych Niemców. Współcześnie kulinaria w przedsięwzięciach realizowanych w ramach ZSKW oprócz

funkcji społecznych i integracyjnych pełnią rozbudowane funkcje: dekoracyjną estetyczną i reprezentacyjną. Wiele potraw nabiera tu symbolicznego charakteru – funkcjonują jako znaki tożsamości, ale chcąc wskazać jakiej identyfikacji są one emblematami; można uznać, że są to synkretyczne przykłady śląskości i niemieckości. Członkinie ZSKW swoimi działaniami promują region, z którego się wywodzą, stają się swoistymi „ambasadorkami” niemieckości, jak też śląskości.

Nadrzędną ideą organizacji jest orientacja na kobiety, na tradycyjny wymiar kultury i konstruowanie wokół niego procesu przemian społeczno-kulturowych w małych społecznościach. Można wnioskować, że inicjatywy kulturotwórcze realizowane w ramach ZSKW z jednej strony są wyrazem emancypacji społeczności mniejszości niemieckiej oficjalnie nieobecnej do lat 90. XX wieku w życiu regionu, a z drugiej – sposobem eksponowania wyróżników rozwiniętej kreatywności kobiet i ich aktywnego uczestnictwa w kulturze współczesnej.